

Streszczenie pracy doktorskiej

Krzysztof Popek

Polityka bułgarska wobec mniejszości muzułmańskiej na przełomie XIX i XX wieku

Promotor: dr hab. Stanisław Pijaj prof. UJ

Data przygotowania: 27.03.2020 r.

Rok 1878 przyniósł istotne zmiany na Półwyspie Bałkańskim, wśród nich w pierwszej kolejności należy wymienić powstanie państwa bułgarskiego. Wprawdzie powołana traktatem w San Stefano „Wielka Bułgaria” nie przetrwała, ale na jej miejsce utworzono Księstwo Bułgarii (wasala Turcji znajdującego się pod protektoratem Rosji) oraz Rumelię Wschodnią (autonomiczną prowincję w ramach Imperium Osmańskiego). Z chwilą powstania w granicach Księstwa znalazło się 527 tys. muzułmanów, co stanowiło 26% ludności państwa, a w Rumelii Wschodniej 175 tys. 21% ludności autonomii. Po zjednoczeniu w 1885 roku na ich obszarze żyło 676 tys. muzułmanów (21% ludności). W kolejnych latach odsetek wyznawców islamu systematycznie spadał, nadal jednak stanowili znaczną mniejszość: w 1891 roku – 643 tys. (19% ludności), w 1900 – 643 tys. (17% ludności), a w 1905 – 603 tys. (15% ludności). Pod względem etnicznym do tej grupy wyznaniowej zaliczali się przede wszystkim Turcy, ale także Pomacy (bułgarskojęzyczni wyznawcy islamu), Romowie, Tatarzy oraz Cerkiesi (ostatni z wymienionych zniknęli z tego obszaru w trakcie powstawania państwa bułgarskiego). Muzułmanie byli skoncentrowani w dwóch rejonach Bułgarii: w północno-wschodniej części kraju oraz na południowych obrzeżach, w Rodopach, choć ich społeczności zamieszkiwały w mniejszych grupach właściwie większość obszarów państwa.

Bułgarska polityka wobec mniejszości muzułmańskiej w latach 1878–1912 związana była z dwoma podokresami, które rozgranicza rok 1885. W pierwszym okresie, na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych (1878–1885), władze w Sofii prowadziły stosunkowo ostrą linię wobec muzułmanów i regularnie łamały ich podstawowe prawa gwarantowane przez konstytucję. Do tej charakterystyki nie pasowała zasadniczo Rumelia Wschodnia, gdzie od zakończenia okupacji rosyjskiej utrzymywano łagodną linię polityki mniejszościowej. Rok 1885 rozpoczął liberalny podokres w stosunku do społeczności islamskiej, który trwał aż do 1912 roku, wraz z rozpoczęciem *kryształki* – przymusowej akcji chrystianizacyjnej wśród Pomaków w Rodopach.

Sytuacja mniejszości muzułmańskiej na ziemiach bułgarskich na przełomie XIX i XX wieku nie była jednoznaczna. Zaczynając od sfery polityki, nie można przemilczeć represji, jakie ją dotknęły, co było powiązanie z falą rozliczeń powojennych, jakkolwiek – co zazwyczaj jest pomijane przez historyków tureckich czy zachodnich – szybko się skończyły, a państwo bułgarskie nie organizowało już akcji antymuzułmańskich (poza zwalczaniem ruchu oporu, a potem bandytyzmu). Warto też podkreślić, że Rumelia Wschodnia akceptowała separatyzm muzułmańskich w niektórych rejonach Rodopów. Władze bułgarskie nie wspierali akcji chrystianizacyjnej ani innych form asymilacji. Muzułmanie wprawdzie emigrowali, jednak proces ten nie był wymuszony na masową skalę przez państwo bułgarskie. Wyznawcy islamu posiadali pełnię praw obywatelskich – uczestniczyli w życiu politycznym na szczeblu centralnym i lokalnym, z własnej winy nie wykorzystywali wszystkim możliwości, jakimi dysponowali. Otrzymali także szeroką autonomię religijno-oświatową, mogli na własną rękę organizować gminy religijne oraz szkoły, które odgrywały kluczową rolę w życiu tej społeczności. Sytuacja mniejszości muzułmańskiej w sferze ekonomicznej przedstawiała się gorzej. Społeczność ta dotknęły konfiskaty, a „rewolucja agrarna” pozbawiła ją dotychczasowej pozycji ekonomicznej, wyznawcy islamu znikali także z miast. W efekcie, muzułmanie stali się drobnymi chłopami, borykającymi się z biedą i izolującymi się od tendencji modernizacyjnych mającymi miejsce na ziemiach bułgarskich. Podobnie przedstawia się sfera kulturowa – kultura islamu straciła dominującą pozycję w tej części Bałkanów, szczególnie było to widoczne w miastach, które ulegały stopniowej europeizacji, równoznacznej z „deosmanizacją”. Muzułmanie dysponowali własnymi szkołami i prasą, jednak ich funkcjonowanie pozostawało wiele do życzenia.

*Krystof Popek*

Summary of Ph.D. Dissertation

Krzysztof Popek

Bulgarian Policy towards the Muslim Minority at the Turn of the 19<sup>th</sup> and 20<sup>th</sup> Century

Supervisor: Dr hab. Stanisław Pijaj, prof. UJ

Date of Preparation: 27.03.2020

In 1878, the Balkan Peninsula underwent crucial changes, of which the most important ones dealt with the Bulgarian state. Instead of “Greater Bulgaria” proposed after the San Stefano Treaty, two entities came into existence: the Principality of Bulgaria and Eastern Rumelia. Neither of them, however, constituted a truly independent state, the former being a Turkish vassal and a Russian protectorate while the latter an autonomous province of the Ottoman Empire. Like the whole area of the Balkans, they were ethnically and religiously heterogeneous. In particular, both were inhabited by many Muslims, 527 thousand in the Principality (26% of the population) and 175 thousand in Eastern Rumelia (21%). Later on, their number systematically declined. After the Unification, which took place in 1887, 676 thousand (21%) Muslims inhabited the whole Bulgarian territory; in 1900, 643 thousand (17%); and in 1905, 603 thousand (15%). Although considered a minority in Bulgaria, Muslims actually constituted a heterogeneous group, consisting of Turks, Pomaks (native Bulgarian Muslims), Roma, Tatars, and—before the Russo-Turkish War (1877–1878)—Circassians. Most of them inhabited two Bulgarian regions, its northeastern part and the Rhodope mountains, located in the south; their small communities, however, lived throughout the whole territory.

The Bulgarian policy towards the Muslim minority from 1878 to 1912 can be divided into two periods, separated by the year 1885. During the first period, from 1878 to 1885, Sofia’s authorities led a harsh policy towards Muslims, violating minority rights guaranteed by the constitution. Eastern Rumelia showed the opposite attitude: After the Russian occupation, the Islamic community encountered a tolerant attitude there. In 1885, a liberal period started, also in the Principality. It lasted until the *krastilka*, the forced Christianization of Rhodope Pomaks, which happened in 1912.

It is difficult to assess the Muslim minority’s situation in the Bulgarian lands at the turn of the 19<sup>th</sup> and 20<sup>th</sup> centuries. From a political point of view, their situation was not bad. Postwar repressions quickly ended, a point constantly overlooked by Western and Turkish historians. The only anti-Muslim actions that the Bulgarian state organized were those against armed resistance and banditry. During that time, Eastern Rumelia accepted Muslim separatism, and neither of the Bulgarian governments supported Christianization actions or other forms of assimilation. Despite that, many Muslims emigrated (350 thousand from 1878 to 1912), although not because of governmental actions. They had full civil rights, so they could participate in the political life at the central and local levels. They failed to fully use these rights, but it was their own fault or decision. The states respected religious-educational autonomy, so Muslims had their own religious communes and schools, both playing crucial roles in their social life and education. From an economic point of view, however, the Muslim minority’s situation was far worse than that from the political point of view. The “Agrarian Revolution” strongly affected their lives, as many became victims of confiscations, lost their economic position, disappeared from cities, and moved to rural areas, where they became poor peasants, isolated from accelerating modernization that Bulgarian agriculture and industry encountered. From a cultural point of view, Muslims also diminished their position. Islamic culture lost its dominance in this part of the Balkans. It was particularly visible in cities, which gradually de-Ottomanized and Europeanized. Muslims still had their own schools and press, but they faced various financial and organizational problems. The schools focused mainly on religious education and offered poor education. The press suffered from censorship: not only in the Ottoman Empire, but also in Bulgaria criticizing the Hamidian regime more often than not meant the end of a Muslim newspaper.

